

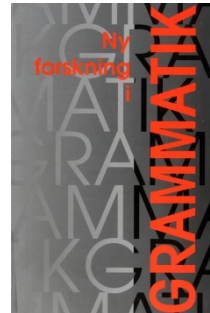
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Bevægelsesverber i et historisk og i et typologisk perspektiv

Forfatter: Lene Schøsler

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 17, 2010, s. 129-148

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2010

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Bevægelsesverber i et historisk og i et typologisk perspektiv

Lene Schøsler

1. Indledning

Modsætningen mellem de germanske og de romanske sprog vedrørende bevægelsesverberne er kendt og velbeskrevet. Allerede Tesnière (1959: 309) beskriver denne modsætning mellem germansk og romansk som en typologisk modsætning mellem leksikalsk udtryk af bevægelsesmåde (germansk) eller retningsangivelse (romansk). Talmy (1975) tilføjer til denne modsætning modsætningen mellem de germanske 'satellite-framed languages' og de romanske 'verb-framed languages'. Mange har arbejdet videre med disse typologiske forskelle, især på basis af Talmy. Formålet med min undersøgelse er at anlægge en diakron synsvinkel på den velkendte typologiske modsætning mellem germanske og romanske sprogs strukturering af bevægelse, fra latin til moderne fransk. Jeg vil endvidere kort inddrage moderne italiensk og moderne spansk. Jeg vil desuden se nærmere på om den typologiske modsætning faktisk er forankret i en forskel i *types*, eller om også *token*-forskelle bør inddrages – altså sprogbrugsforskelle, og jeg vil forsøge at vurdere hvilken af de typologiske modeller der er mest dækkende.¹

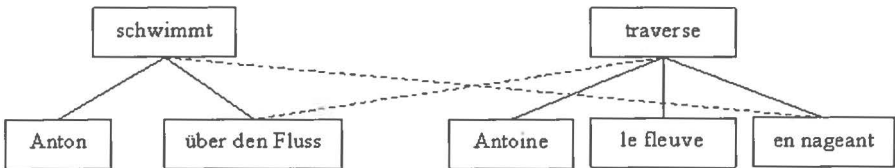
2. Den typologiske modsætning: to modeller

2.1. *Tesnières model*

Tesnière fremstiller den typologiske modsætning mellem germanske og romanske sprog ud fra trækkene 'måde' og 'retning' i bevægelsesverberne som fremstillet i Figur 1, ledsaget af følgende forklaring: « le verbe allemand exprime le mouvement, tandis que le verbe français

1. Denne fremstilling er baseret på diakrone undersøgelser der er fremstillet i Schøsler (2008).

exprime le déplacement » (Tesnière 1959: 309). Således svarer den tyske sætning *Anton schwimmt über den Fluss* til den franske *Antoine traverse le fleuve en nageant*. Bevægelsesmåden udtrykkes på tysk ved hjælp af verbet (*schwimmt*) og på fransk ved hjælp af et adverbielt led (*en nageant*), medens retningen på tysk udtrykkes ved et adverbielt led (*über den Fluss*), men på fransk ved verbet (*traverse*).

Figur 1: Tesnières model baseret på modsætningen måde: retning (1959: 310)

2.2. Talmys model (1975, 1985)

Talmys model adskiller sig på flere måder fra Tesnières. Talmy definerer følgende fire begreber der har relation til 'bevægelse':

Figure (Fi): the object that is considered as moving or located with respect to another object.

Ground (Gr): the object with respect to which a first object is considered as moving or located to.

Path (Pa): the respect in which one object is considered as moving or located to another object.

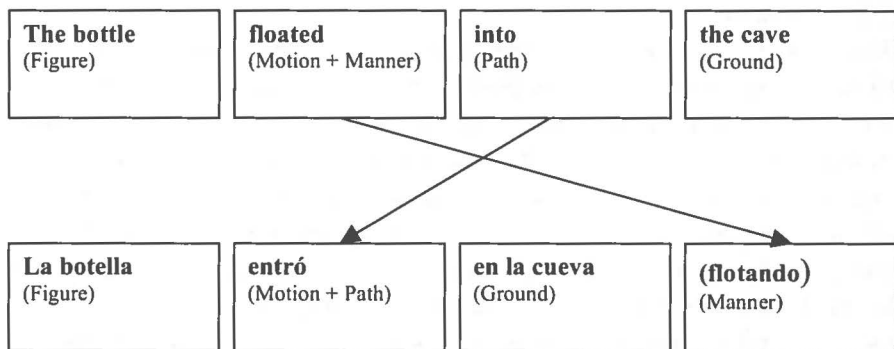
Motion (Mo): the moving or located state that one object is considered to be in with respect to another object.²

Derudover definerer han yderligere et begreb, nemlig **Manner (Ma)**, dvs. den måde en bevægelse foregår på, som ikke hører til selve bevægelsesudtrykket, men som ofte er involveret i leksikalske realiseringer af bevægelsesudtryk.³ Hvis Figuren er et menneske som bevæger sig fra A til B, kan måden denne bevæger sig på, være *gå, løbe, svømme, kravle*,

2. Talmy (1975:181-182).

3. Talmy (1975:185).

flyve osv. Til forskel fra Tesnière er hovedmodsatningen i Talmys model således ikke mellem retning og måde⁴, men mellem ‘satellite-framed languages’ (germansk) og ‘verb-framed languages’ (romansk), altså mellem de typiske konstituenttyper der angiver bevægelsen og dens retning. I et satellite-framed sprog bliver Path ifølge modellen typisk realiseret som konstituenten Satellite, mens i et verb-framed sprog, bliver Path typisk realiseret som verbet. Denne krydsning af leksikalske enheder på tværs af sprogene kan illustreres vha. engelsk: *The bottle floated into the cave* og spansk: *La botella entró en la cueva (flotando)* som det fremgår af Figur 2. I modsætning til Tesnière og i overensstemmelse med modellens hovedmodsatning fremgår det at bevægelsesmåden på romansk ikke nødvendigvis skal udtrykkes eksplicit, men kan udelades (her markeret ved parenteser), især hvis bevægelsesmåden ikke er usædvanlig eller i fokus.

Figur 2: Skematisk fremstilling af den morfo-syntaktiske realisering af de semantiske begreber i spansk og engelsk (på basis af Talmy 1975, 1985)

4. I Danmark er Tesnières og Talmys definitioner blevet genoptaget i en række arbejder af Typolex-gruppen på CBS. Gruppen har i adskillige interessante og tankevækkende publikationer udvidet det typologiske perspektiv til at omfatte hele sprogsystemet, først i en modsætning mellem verbalsystemets og nominalsystemets opbygning, senere i et endnu bredere perspektiv. En klar indføring til den klassifikation der modstiller såkaldt *endocentriske* og *exocentriske sprog* findes i *Sprogtypologi og oversættelse* 2003. Indeværende fremstilling deler ikke Typolex-gruppens grundholdning, men ønsker i almindelighed at problematisere typologiske opstillinger. Typolex-gruppens grundskelnen vedr. bevægelsesverber svarer til Tesnières mellem bevægelses*måde* og bevægelses*retning*, ikke til Talmys.

Disse to typologiske modeller vil jeg undersøge nærmere i det følgende ud fra følgende tre logisk forbundne spørgsmål: en diakron, en synkron og en metodologisk betragtningsmåde:

- har denne modsætning eksisteret i tidligere perioder (latin, fransk)?
- er denne modsætning i overensstemmelse med de sproglige forhold?
- hvilken typologisk beskrivelse er mest dækkende?

3. Bevægelsesverber i et diakront perspektiv, fra latin til moderne fransk, samt kort om moderne italiensk og spansk

3.1. Indledning

Traditionelt opstiller man udviklingen af bevægelsesverberne fra latin til de romanske sprog som angivet i Figur 3, tillempet fra Dosuna (1997: 591), med tilføjelse af de germanske sprog engelsk og dansk. Umiddelbart viser Figur 3 en udvikling fra latin til romansk med leksikalsk angivelse af retning, men ikke bevægelsesmåde. Hermed adskiller latin og de romanske sprog sig fra et germansk sprog som dansk, der udtrykker retning ved hjælp af partikler (satellitter) og bevægelsesmåden leksikalsk i verbet. Engelsk befinder sig i en interessant mellemsituation, i kraft af at det engelske ordforråd er sammensat dels af romanske rødder (*exit, enter, ascend, descend*) dels af germanske rødder (*go in, go out, go up, go down*).

Sprog				
latin	inire ingredi intrare	exire	scandere escendere	descendere
italiensk	entrare	uscire	salire	scendere
fransk	entrer	sortir	monter	descendre
spansk	entrar	salir	subir	bajar
rumænsk	a intra	a ieși	a sui	a coborî
engelsk	to enter to go in	to exit to go out	to ascend to go up	to descend to go down
dansk	gå ind	gå ud	gå op	gå ned

Figur 3: Bevægelsesverberne fra latin til de romanske sprog samt engelsk og dansk, tillempet efter Dosuna (1997: 591)

Imidlertid er situationen langt mere kompliceret end Figur 3 giver indtryk af. Dels består inventaret af såvel de latinske som de romanske bevægelsesverber af såvel typisk 'germanske' som typisk 'romanske' verber, og dels har germanske sprog ud over engelsk også begge typer. I de følgende afsnit vil jeg kort beskrive bevægelsesverberne i et diakront romansk perspektiv.

3.2. Fra latin til moderne romanske sprog

3.2.1. Klassisk Latin

På klassisk latin finder man to typer bevægelsesverber, for det første simpleksverber, der leksikalsk sædvanligvist udtrykker trækket 'måde' i roden, ikke trækket 'retning', f.eks. *ambulare* ('gå omkring'), *claudicare* ('humpe'), *currere* ('løbe'), *fluere* ('flyde'), *gradiri* ('skride'), *meare* ('sno sig'), *natare* ('svømme'), *saltare* ('hoppe'), *vertere* ('dreje'), *volare* ('flyve') etc. Den anden type udgøres af præfigerede verber, der leksikalsk udtrykker trækket 'retning' i roden, ikke trækket 'måde', f.eks. *concurro*, ('samles i løb'), *influo* ('flyde ind'), *egredior* ('gå ud af'), *transeo*

(‘krydse’), *subeo* (‘gå op’), *revertor* (‘vende hjem’). Jeg har undersøgt fordelingen mellem de to typer i Cæsars *Bellum Gallicum*, hvorfra eksemplerne (1a-h) stammer. I det undersøgte uddrag fra Cæsar fandtes 18 simpleksverber og 55 præfigerede verber.

Eksempel (1a-h) fra Cæsars *Bellum Gallicum*

Simpleksverber der i verbets rod udtrykker trækket ‘måde’, men ikke trækket ‘retning’	Præfigerede verber der udtrykker bevægelsens retning, ikke bevægelsens måde, evt. med <i>in / ad</i> + akk.
<i>curro</i> = ‘løbe’	<i>concurro</i> = ‘samles (i løb)’ (1c) <i>hi, si quid erat durius, concurrerant, ...</i> § 1,48
<i>fluo</i> = ‘flyde’ (1a) <i>ita ut oculis in utram partem fluat iudicari non possit</i> § 1,12	<i>influo in</i> = ‘komme ind (flydende)’ (1d) <i>in Rhodanum influit</i> § 1,8
<i>gradior</i> = ‘skride’	<i>egredior ex</i> = ‘gå ud af’ (1e) <i>e castris Helvetiorum egressi</i> § 1,27
<i>eo</i> = ‘gå’ (1b) <i>tota nocte continenter ierunt (nullam partem noctis itinere intermisso)</i> § 1,26	<i>transeo</i> (transitivt verbum) = ‘krydse’ (1f) <i>Id Helvetii ratibus ac lintribus iunctis transibant.</i> § 1,12 <i>subeo</i> = ‘gå op’ (1g) <i>testudine facta subeunt</i> § 7,85
<i>vertor</i> = ‘dreje’	<i>revertor in</i> = ‘vende hjem’ (1h) <i>Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, ... reverti iussit</i> § 1,28

Det er desuden interessant at observere at latin undertiden benytter **partikler** til at angive bevægelsesretning, ligesom de moderne germaniske sprog, se (1i-j):

(1i) *video ipsum foras exire*. ('jeg ser ham gå ud udenfor', Publius Terentius Afer, *Adelphi* (ed. Edward St. John Parry) akt 3, scene 3, linie 48)

(1j) *sed num quo foras vocatus <es> ad cenam?* ('men er du inviteret ud et sted til middag?', T. Maccius Plautus, *Captivi* (ed. F. Leo) akt 1, scene 2, l. 63).

3.2.2. Senlatin

Jeg har undersøgt forholdene i to senlatinske tekster, i den anonyme rejseberetning *Peregrinatio Aetheriae* (PAE), fra ca. 400, og i Grégoire de Tours krønnike, *Historiarum Liber Secundus* fra ca. 600. De to tekster er udvalgt, ligesom *Bellum Gallicum*, med henblik at udgøre et sammenligneligt korpus med angivelse af mange bevægelser. At dømme ud fra teksterne sker der på senlatin en forstærkelse af den tendens der allerede kan ses hos Cæsar, nemlig at der er relativt færre simpleksverber end præfigerede verber. Hos PAE finder jeg 15 simplexverber, f.eks. *ire*, *ambulare* der udtrykker bevægelsesmåde i roden og det meget hyppige *venire* der udtrykker retning, og 52 præfigerede verber, f.eks. *pervenire*, *ascendere*, *descendere*. Bevægelsesverberne hos PAE udtrykker hovedsageligt retningen, og er ofte fulgt af adverbelle led der præciserer denne, se (2a-b). Angivelse af bevægelsens måde sker i (2a) ved hjælp af participiet *ambulantes*.

(2a) ... Interea **ambulantes peruenimus** ad quendam locum, ubi se tamen montes illi, inter quos **ibamus**, aperiebant et faciebant uallem infinitam ingens [sic], planissimam et ualde pulchram et trans uallem apparebat mons sanctus Dei Syna.

('Imidlertid nåede vi på vor vej til et sted, hvor de bjerge som vi færdedes imellem åbnede sig og dannede en umådelig vidtstrakt, helt flad og meget smuk slette, og på den anden side af sletten sås Guds hellige Sinai bjerg')

(2b) Et quoniam nobis ita erat iter, ut prius montem Dei **ascenderemus**, qui hinc paret, [quia] unde **ueniebamus**, melior ascensus erat, et illinc denuo ad illud caput uallis **descenderemus**, id est ubi rubus erat, quia melior descensus montis Dei erat inde

('Og eftersom vor rute forløb således at vi først besteg den del af bjerget som er synlig fra vor ankomstretning var opstigningen lettere – og at [sic] vi derfra påny kom ned i begyndelsen af da-

len – nemlig der hvor busken var – fordi nedstigningen fra Guds bjerg var lettere derfra....’)

I det uddrag af Grégoire de Tours jeg har undersøgt, finder jeg 18 eksempler på simpleksverbet *venio*, og 59 præfigerede verber. Alle bevægelsesverber udtrykker retning, se eksempel (3):

(3) Quo audito, Gundobadus ignorans dolum fratris, misit ad eum, dicens: ‘**Veni** in adiutorium meum, quia Franci **se conmovent** contra nos et regionem nostram **adeunt**, ut eam capiant.
(‘Efter at have hørt dette, sendte G, der ikke vidste noget om broderens forræderi, en budbringer til ham med beskeden: ‘kom mig til hjælp, for frankerne går frem mod os og vort land for at erobre det’’)

3.2.3. Old- og middelfransk

I den old- og middelfranske periode (fra ca. 1000 til 1500) finder man mindst fire forskellige måder at udtrykke bevægelse, bevægelsesretning og bevægelsesmåde på: leksikalsk i roden, leksikalsk med partikler der er præfikser eller uafhængige efterstillede størrelser, dobbeltmarkering leksikalsk og med partikler, ved hjælp af verbalperifrase⁵. Herved adskiller fransk sig fra latin, der ikke kunne bruge præpositioner som partikler uden styrelse og som ikke havde sådanne verbalperifraser. Figur 4 viser fordelingen af eksemplerne (4a-e) ud fra trækkene ‘bevægelsesretning’ og ‘bevægelsesmåde’ fra *le Chevalier de la Charrette*, 12. årh. Dette er en narrativ tekst med mange udtryk for bevægelser, der er sammenlignelig med de forudgående tekster. Figuren angiver med fed det relevante træk (‘bevægelse’, ‘retning’, ‘måde’) og trækkets udtryk (leksikalsk i verbet, ved partikel, ved verbalperifrase). Det fremgår at verbaludtrykket (± partikel/perifrase) kan angive både retning og måde, enkelt- eller dobbeltmarkeret, samt at et ikke-bevægelsesverbum som ‘at være’ (*être*) kan udtrykke bevægelse når det forbindes med en partikel (4d).

(4a) **trebuchier aual** son cors, Charrette 571 (‘få ham til at vælte ned’)

(4b) Et fiert si qu’il le **porte jus** / Loing del cheval .c.piez ou plus.

5. Se Schøsler (2005).

Charrette 5989 ('og slår ham så han fører ham ned / langt fra sin hest, 100 fod eller mere')

(4c) Lors **descendi** li rois **aval**, Charrette 3319 (ordret: 'så nedsteg kongen [fra sin hest] ned')

(4d) Mes maintenant que cil **fu fors** / Li lessierent après le cors / Cheoir une porte colant, Charrette 2341 ('men nu hvor han var kommet ud / lod de')

(4e) Qui **par le gué flotant aloient**, Charrette 847 ('som flød afsted ad vadestedet')

trækket udtrykkes:	bevægelse	Retning	Måde
ved verbet (leksikalsk)	(4a) trebuchier aual son cors, Charrette 571	trebuchier aual	trebuchier aual son cors
	(4b) Et fiert si qu'il le porte jus / Loing del cheval .c.piez ou plus. Charrette 5989	Et fiert si qu'il le porte jus / Loing del cheval .c.piez ou plus. Charrette 5989	÷
	(4c) Lors descendi li rois aval , Charrette 3319	Lors descendi li rois aval (dobbeltmarkering)	÷
ved en partikel	(4d) Mes maintenant que cil fu fors / Li lessierent après le cors	Mes maintenant que cil fu fors / Li lessierent après le cors ... trebuchier aual son cors	÷
ved en perifrase	(4e) Qui par le gué flotant aloient , Charrette 847	Qui par le gué flotant aloient	Qui par le gué flotant aloient

Figur 4: Fordelingen af trækkene 'bevægelse', 'retning' og 'måde' og deres udtryk, eksemplificeret fra *Chevalier de la Charrette*, 12. årh (eksemplerne 4a-e fordelt i de forskellige klasser)

Det fremgår af eksemplerne under (4), at old- og middelfransk ligesom germanske sprog har en del multifunktionelle partikler der kan fungere som præpositioner, adverbier, præfikser eller verbalpartikler der kan skilles fra verbet. Man har hævdet (Marchello-Nizia (2002), Buridant (2000)) at de oldfranske partikler ligner de moderne germanske, fx de tyske partikelverber (*hinausgehen*) eller de engelske *phrasal verbs* (*to go out*). Der er imidlertid adskillige forskelle: på tysk er alternationen i høj grad formafhængig (afhængigt af om formen er infinit eller finit), medens finithed på old- og middelfransk, dansk og engelsk ikke er relevant for valget mellem præfigeret eller ikke præfigeret form. Tværtimod minder old- og middelfransk om dansk og engelsk på flere punkter. Så vidt jeg kan se, er der på old- og middelfransk mindst to typer, illustreret i henholdsvis (5) og (6). I den første type har man samme betydning i præfiks og fri partikel, medens man ikke har samme betydning i anden type.

(5) Præfigering og partikel med samme betydning

(5a) *forsmener = mener fors*: *Sire, tu **forsmenas** de enfern la meie aneme* ('Herre du førte min sjæl ud af Helvede', Psautier d'Oxford, Psalmus XXIX, 3)

(5b) *sustenir = tenir sus. que a poine quid que il le **sustiegne*** ('det er med nød og næppe at han holde ham oppe', c5/perh, Base d'Amsterdam)

(5c) *forclorre = clorre fors. la gent de Romme les **forclost*** ('Romerne forhindrer dem i at trænge ind', athi, Base d'Amsterdam)

(6) Præfigering og partikel – ikke med samme betydning

(6a) *forssener* betyder 'være uden sin fornufts brug'; der er ikke et verbum **sener fors*: *Onques hom si ne **forsse**na / Com il s'an **forsse**ne et anrage*. ('Aldrig var nogen så vanvittig som ham her der blev gal', Charrette v. 3382-3);

(6b) *forfaire* betyder ikke 'handle ude', men 'handle forkert'; der er ikke et verbum **faire fors*: *ce le **forfis** li peres*, ('deri handlede faderen forkert', aye, Base d'Amsterdam);

(6c) *forconseiller* betyder ikke 'råde ude', men 'råde dårligt'; der er ikke **conseiller fors*: *prodom ne **forconselle** mie*, ('en ærlig mand giver ikke et dårligt råd', c2/chret1 Base d'Amsterdam).

I forhold til de moderne germanske sprog er der følgende forskelle:

- De præfigerede former er ret sjældne på old- og middelfransk; følgende fungerer som præfikser: *a, de, en, par, entre, fors, outre, pour, sous, sus, tres*; blandt disse kan de hyppigst anvendte: *a, de, en, par, pour* og *tres*, ikke bruges efterstillet et verbum
- Der er ikke noget alternerende system mellem præfigering og efterstillet partikel.

Selv om partikelanvendelsen i old- og middelfransk adskiller sig fra det germanske system, kunne man være fristet til at se en indflydelse fra germanske sprog i grænseområder eller i reelt to-sprogede områder, fordi de fleste eksempler findes i tekster fra en randzone til germansk, nemlig i anglo-normannisk, fx i *Le Psaultier d'Oxford* og *Le Voyage de Saint Brendan*. Tilsvarende er der i en anden randzone til germansk, nemlig wallonsk, en udbredt brug af retningsangivende partikler (se Remacle 1956).

Partiklernes multifunktionalitet aftager i slutningen af den oldfranske periode. Fra middelfransk har de fleste partikler (med undtagelse af *en*) specialiseret sig i én funktion som præfiks, adverbium eller præposition. Man finder dog stadig eksempler på dobbeltanvendelse af bevægelsesverber der angiver retning og partikler der angiver retning, se (7a-b). Men selv disse fossilerer i slutningen af perioden, som det ses af Rabelais-eksemplet (7c) fra det 16. årh.

(7a) *Mais quant elle et ses femmes dedens la chambre entrèrent, veirent une tresmerveilleuse clarté monter en sus,*

(‘men da hun og hendes damer gik ind i værelset, så de et forunderligt lys stige op’) La Sale, *Salade*, ca. 1442-44:167. (dobbeltanvendelse: *monter* = ‘gå op’, *en sus* = ‘opad’)

(7b) *Et quant adventure les eust mis hors de la cave par la maniere qu’il est dit, descendirent jus du mont et allerent, le plus tost qu’ilz poeurent, a Romme,*

(‘og da det var kommet ud af grotten på den forunderlige måde som er fortalt, så gik de ned ad bjerget og gik så hurtigt de kunne mod Rom’) La Sale, *Salade*, ca. 1442-44: 100. (dobbeltanvendelse: *descendre* = ‘gå ned’, *jus* = ‘nedad’)

(7c): *En cestuy article je comprens ce que escript Hippocrates ou livre susdict, parlant des Scythes;*

(‘I dette afsnit forklarer jeg det som Hyppocrates skrev i den ovenfor nævnte bog, hvor han taler om Skyterne’); Rabelais, p.141 (fossileret *susdict* = ‘ovenfor nævnt’).

3.2.4. *Klassisk fransk og moderne fransk*

På klassisk og moderne fransk skelner den normative grammatik skarpt mellem adverbier og præpositioner, og dobbeltanvendelse af bevægelsesverbum og retningspartikel fordømmes. Imidlertid må man konstatere at selv anerkendte forfattere bruger disse konstruktioner, se (8a). Samtidigt opstår der nye partikelverber, ikke kun ved retningsangivende verber, men også ved bevægelsesverber der angiver bevægelsesmåde, se (8b). Dette fremgår ligeledes af en undersøgelse af Porquier (2001) der bl.a. inddrager følgende bevægelsesverber: (*basculer, bondir, couler, courir, danser, dégouliner, dégringoler, gicler, glisser, grimper, plonger, rouler, sauter, shooter, trotter* ...). Denne brug minder forbavsende om germansk brug af satellitter for at angive retning ved bevægelsesverber der udtrykker måde. Det kunne være interessant at undersøge om denne tendens kan ses som en fortsættelse af tidligere brug af partikler, nu fremmet af den aktuelle, stærke påvirkning fra engelsk siden 1950.

(8a) ..., puis elle **sort dehors** d’un bond, comme si on la poussait dans le dos. ... (‘dernæst springer hun ud udenfor ...’, LE CLEZIO.J.M.G / DESERT / 1980 page 264 Frantext)

(8b) il a **sauté par-dessus** [par-dessus la barrière] (‘han hoppede over / over afspærringen’), Il lui a **couru après** (‘han løb efter hende’), Yan a **sauté dehors** pour se porter à mon secours (‘Yan sprang ud for at komme mig til hjælp’).

3.2.5. *Moderne italiensk*

Jeg vil i dette afsnit kort resumere hvordan trækkene ‘retning’ og ‘måde’ udtrykkes på moderne italiensk på basis af Venier (1996) og Rohlf’s (1970)⁶. Trækket ‘retning’ udtrykkes på moderne italiensk:

6. Jeg takker Erling Strudsholm for nyttige oplysninger om italiensk og henviser desuden til Strudsholm (2005).

- gennem verbets rod: *entrare, uscire, salire, scendere*,
- ved en retningsangivelse, fx en adverbial bestemmelse : *ho messo il libro in cartella*, ('jeg lagde bogen i tasken')
- ved en partikel der ledsager verbet på en måde der minder om oldfransk:
 - partiklen ledsager et verbum der udtrykker trækket 'retning' i sin verbalrod: *uscir fuori, entrar dentro, scendere giù* ('gå ud – ud', 'gå ind – ind', 'gå ned – ned')
 - partiklen kan ledsage et verbum der ikke udtrykker retning, men som er neutralt i forhold til disse træk, som *metter su, tirar fuori*, ('lægge op', 'trække ud')
 - partiklen kan ledsage et bevægelsesverbum der udtrykker trækket 'måde' i sin rod, som *saltar fuori* ('hoppe ud')

Ifølge Rohlfs (*Grammatica storica* §§ 916, 918) skyldes den udbredte anvendelse af partikler i italiensk den germanske indflydelse, ikke mindst for at angive bevægelsesretning. Dette støttes af at denne anvendelse er særligt hyppig i Norditalien (Venier 1996:149).

Trækket 'måde' udtrykkes på moderne italiensk:

- gennem verbets rod: *ballare, flottare, nuotare, saltare*
- ved en gerundiumform: *sono entrati in cucina fumando le orribili sigarette francesi Gauloise* ('de gik ind i køkkenet mens de røg de frygtelige franske cigaretter der hedder Gauloise')
- ved en verbalperifrase med hjælpeverberne *stare, andare* eller *venire* – der har progressiv-betydning, ligesom præklassisk fransk : *andava raccogliendo gli oggetti* ('han gik rundt og samlede tingene op').

3.2.6. Moderne spansk

Jeg vil i dette afsnit kort resumere hvordan trækkene 'retning' og 'måde' udtrykkes på moderne spansk.⁷ Trækket 'retning' udtrykkes på moderne spansk:

7. Spansk er beskrevet og delvis illustreret ud fra Porquier (2001) og Vinther (2005), (2006). Jeg takker mine kolleger Thora Vinther og Johan Pedersen for yderligere nyttige informationer om moderne spansk.

- gennem verbets rod: : *entrar, salir, subir, bajar*
- ved en retningsangivelse, f.eks. en adverbial bestemmelse, evt. ved et verbum der ikke udtrykker bevægelse selv : *Juan va a comprar cigarrillos al estanco de la esquina* ('Juan gik til kiosken på hjørnet for at købe cigaretter', fra Vinther 2006:301)
- sjældent ved en partikel der ledsager verbet : *se me echó encima* ('han kastede sig over mig'), *me viene detrás* ('han overfalder mig bagfra')⁸

Trækket 'måde' udtrykkes på moderne spansk:

- gennem verbets rod: *andar, caminar, correr*
- ved en gerundiumform: *de la lejana Europa, donde los niños van andando a la escuela..., o donde los bachilleres van en bicicleta al instituto* ('... fra det fjerne Europa hvor børnene går til fods i skole ... hvor de studerende cykler til universitetet')⁹

3.3. Opsummering af den diakrone/romanske undersøgelse

Det fremgår af den diakrone undersøgelse at forholdene som fremstillet i den traditionelle typologiske opdeling mellem germanske og romanske sprogs ordforråd ikke er så enkle som de normalt bliver fremstillet. Allerede latin har et ordforråd inden for bevægelsesverber med såvel retnings- som mådesangivelse i roden. De tre romanske sprog der er inddraget her, har ligeledes begge typer, hvilket problematiserer Tesnières opdeling som fremstillet i sektion 1. Ligeledes ser vi at fransk har udviklet en udstrakt brug af partikler, der ikke bruges som på de germanske sprog, men som især bruges hyppigt i middelalderen, ikke mindst i en dialekt med germansk sprogkontakt (anglo-normannisk). Moderne fransk, wallonsk og moderne italiensk har ligeledes udstrakt brug af partikler, sidstnævnte formodentlig især i varianter med germansk sprogkontakt (norditaliensk). Spansk har en mindre udstrakt anvendelse af partikler, og har i øvrigt ikke haft samme germanske sprogkontakt som de to andre sprog. Forholdene problematiserer imidlertid Talmys modsætning mellem germanske 'satellite-framed languages' og de romanske 'verb-framed languages' som fremstillet

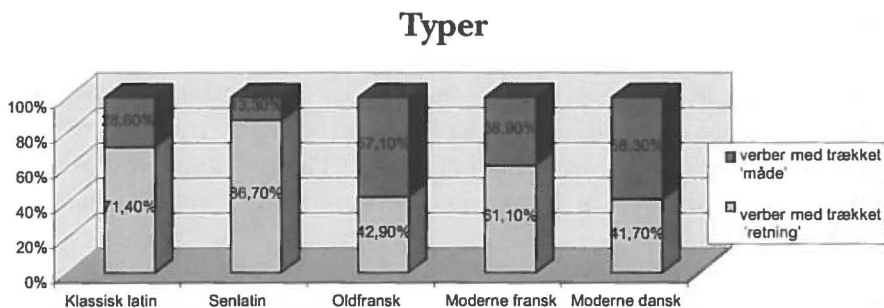
8. Eksemplerne stammer fra Porquier (2001:132).

9. Eksemplet stammer fra Vinther (2006:209).

i afsnit 1. Den diakrone og romanske undersøgelse har således ikke kunnet bekræfte de to modeller. Lad os i stedet i den følgende sektion se nærmere på typologierne.

4. I hvilken grad er typologierne dækkende? Hvilken model er mest dækkende?

Den traditionelle typologi går som anført ud fra fundamentale forskelle i henholdsvis germanske og romanske sprogs leksikon. Jeg har sammenlignet fordelingen af bevægelsesverber der leksikalsk i deres rod udtrykker trækkene 'måde' eller 'retning' i de sammenlignelige narrative tekster der er blevet undersøgt fra klassisk latin (*Bellum Gallicum*), senlatin (*Peregrinatio Aetherae*) og oldfransk (*La Charrette*) med en sammenlignelig moderne fransk tekst (*Germinal* af Emile Zola) og en sammenlignelig moderne dansk tekst (*Sære Historier* af Villy Sørensen). Herved kan vi danne os et overblik over bevægelsesverbernes fordeling på de to typer. Opstillingen i Figur 5 er baseret på 1110 eksempler, dvs. ca. 222 verber pr. sprog eller sprogtilstand.

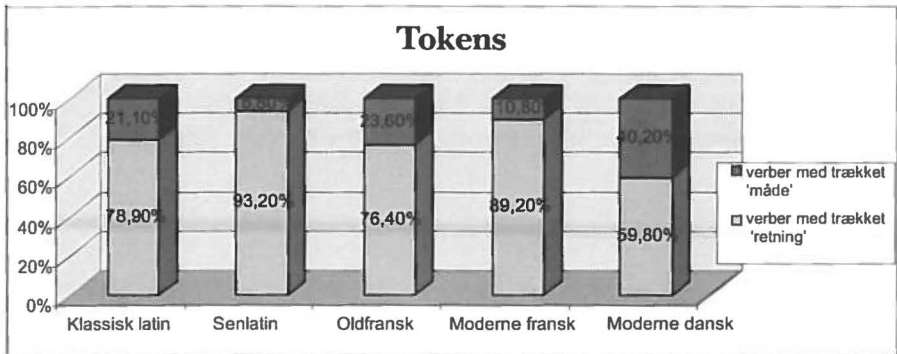

Figur 5a: Typologisk opstilling baseret på de to leksikalske typer af bevægelsesverber

Det fremgår af Figur 5a at latin og senlatin er gode repræsentanter for Tesnières karakteristika af de romanske sprog, idet ordforrådet er klart domineret af bevægelsesverber der udtrykker trækket 'retning'. Derimod er oldfransk sammenlignelig med moderne dansk, idet ordforrådet er domineret af bevægelsesverber der udtrykker trækket 'måde'. At dømme ud fra Zola har moderne fransk en overvægt af retningsangivende be-

vælgelser, men også mange bevægelsesverber der angiver bevægelsens måde i den leksikalske rod.

Lad os nu i Figur 5b se på fordelingen i de samme teksters sprogbrug, dvs. i *tokens*, istedet for at se på den leksikalske opbygning i typer, som typologien normalt går ud fra.

Figur 5b: Opstilling baseret på frekvens af de to leksikalske typer af bevægelsesverber

Det fremgår af Figur 5b at latin og fransk i alle undersøgte perioder har hyppigere anvendelse af bevægelsesverber med trækket 'retning' end bevægelsesverber med trækket 'måde'. På moderne dansk ser man en relativt hyppigere, men dog ikke dominerende brug af verber med trækket 'måde'.

Det har ikke været muligt at foretage en tilsvarende undersøgelse mellem bevægelsesverber ±satellit, men de resultater der er fremlagt i sektion 3 viser, at de tre inddragede romanske sprog har en mere eller mindre udstrakt brug af partikelverber.

Det er nærliggende at konkludere på det foreliggende materiale at for alle undersøgte sprog eller sprogperioder gælder det at det i mindre grad ser ud til at være den leksikalske struktur (*types*) der varierer end udnyttelsen af den (*tokens*), uanset om man går ud fra Tesnière's model eller Talmys model. Denne kritik rammer derfor også Typolex-gruppens frem-

stilling, der for bevægelsesverbernes vedkommende svarer til Tesnières typologi, som anført i note 4. For fremtidige typologiske undersøgelser kunne man ønske at man i højere grad skelner mellem den leksikalske struktur og udnyttelsen af det leksikalske potentiale i sprogbrugen. Det må naturligvis ikke glemmes at sprogbrugen varierer i overensstemmelse med teksttype, men i den foreliggende undersøgelse er teksttypen søgt at være sammenlignelig, idet alle tekster er narrative.

5. Konklusion

I min artikel har jeg stillet tre spørgsmål til den traditionelle typologi vedrørende bevægelsesverberne:

- har denne modsætning eksisteret i tidligere perioder?
- er denne modsætning i overensstemmelse med de sproglige forhold?
- hvilken typologisk beskrivelse er mest dækkende? modsætningen ‘bevægelsesretning’ vs. ‘bevægelsesmåde’ eller modsætningen ‘satellite-framed’ vs ‘verb-framed’?

Mine undersøgelser viser at den traditionelle typologiske modsætning, hvad enten den er formuleret som hos Tesnière mellem ‘bevægelsesretning’ og ‘bevægelsesmåde’, eller som hos Talmy mellem ‘satellite-framed’ og ‘verb-framed’ i praksis er mindre klar end man almindeligvis hævder¹⁰. Alle de undersøgte sprog og sprogtrin har i deres leksikon verber der udtrykker bevægelsesretning og bevægelsesmåde. Oldfransk og italiensk – og i mindre grad spansk – har partikler der i deres brug kan minde om de germanske sprog. Mine undersøgelser viser at man i typologiske undersøgelser i højere grad burde skelne mellem på den ene side den leksikalske struktur, der på basis af de undersøgte tekster ikke ser ud til at variere meget mellem germansk og romansk og på den anden side den faktiske udnyttelse af det leksikalske potentiale. Sidstnævnte, baseret på *tokens*, ser ud til at give en klarere typologisk modsætning end den traditionelle typologi der er baseret på modsætning af typer.

10. En tilsvarende kritik er fremstillet af Claudio Iacobini på SLE-mødet i Lissabon i september 2009, der eksplicit argumenterer imod Herslund 2005.

Mine undersøgelser tyder desuden på at det ikke er udelukket at sprogkontakt har påvirket udnyttelsen af det eksisterende leksikalske potentiale, fx i anglo-normannisk, wallonsk og i norditaliensk, hvor vi finder relativt mange 'germanske' strukturer. Det ville være interessant arbejde videre med spørgsmålet om sprogkontaktens betydning og fx undersøge om den øgede frekvens af partikelverber i flere romanske sprog kan relateres til den massive påvirkning fra engelsk efter ca. 1950.

Henvisninger

Primærkilder

1. Manuskripter: *Chevalier de la charrette* (Synoptisk manuskripttranskription ved Karl D. Uitti (www.princeton.edu/~lancelot))
2. Elektroniske korpora, latin og senlatin
César: *Bellum Gallicum*; <http://www.thelatinlibrary.com/caesar/gall1.shtml> les paragraphes 5 à 33 du premier livre;
Grégoire de Tours: *Gregorii Turonensis Historiarum Liber Secundus* <http://www.thelatinlibrary.com/gregorytours2.html>
Peregrinatio Aetherae; http://www.orbilat.com/Languages/Latin_Vulgar/Texts/Peregrinatio_Aetheriae.html <http://www.forumromanum.org/literature/index.html>
3. Elektroniske korpora, fransk:
ATILF/Équipe « Moyen français et français préclassique », 2003-2005, Dictionnaire du Moyen Français (DMF). Base de Lexiques de Moyen Français (DMF1). (<http://www.atilf.fr/blmf>).
Base d'Amsterdam, <http://www.uni-stuttgart.de/lingrom/stein/forschung/transcoop/workshop.html>;
Base Anglo-normand: *Le Psaultier d'Oxford*, version en ligne http://www.anglo-norman.net/Libri_Psalorum_Versio_Antiqua_Gallica_e_cod_MS_in_Bibl_Bodleiana_asservato, edited by Francisque Michel, Oxford: The University Press 1860, XML markup by Siân Pilborough and Michael Beddow, Project digitisation supervised by Andrew Rothwell, Project Director David Trotter
Base Textes de Français Ancien (TFA), Laboratoire de Français Ancien (LFA), Université d'Ottawa, <<http://www.uottawa.ca/academic/arts/lfa/>>.

Base Textuelle FRANTEXT, < <http://atilf.atilf.fr/frantext.htm>>.

BFM – Base de Français Médiéval: UMR ICAR / ENS-LSH, 2005, <<http://bfm.ens-lsh.fr>>.

4. Digitaliserede tekster

Michel de Montaigne: *Journal de voyage en Italie par la Suisse et l'Allemagne*, 1580-1581.

Villy Sørensen: *Sære Historier* 1953.

Emile Zola: *Germinal* 1885.

Sekundærkilder

Buridant, C. (2000). *Grammaire nouvelle del'ancien français*. Paris: SEDES

Dosuna, J.M. (1997). Fusion, Fission, and Relevance in Language Change: De-Univerbation in Greek Verb Morphology, *Studies in Language* 21:3, 577-612.

Gougenheim, G. (1971) [1929]. *Etude sur les périphrases verbales de la langue française*. Paris: Librairie Nizet.

Herslund, M. (2005). Lingue endocentrique e lingue esocentrique: aspetti storici del lessico, i I. Korzen & C. Marellò (red.). (2005). *Tipologia linguistica e società*, 19-30, Firenze: Franco Cesati.

Iacobini, C. (manus 2009). *Grammaticalization and innovation*, foredrag ved SLE Lissabon 2009.

Korzen, I. & L. Lundquist (2003). *Sprogtypologi og oversættelse. Endocentriske og exocentriske sprog*. København: Samfundslitteratur.

Marchello-Nizia, C. (2002). Prépositions françaises en diachronie: une catégorie en question, *Linguisticæ Investigationes* 25: 2, 205-211.

Porquier, R. (2001). Il m'a sauté dessus, je lui ai couru après: un cas de postposition du français, *Journal of French Language Studies* 11:1, 123-134.

Remacle, L. (1956). *Syntaxe du parler wallon de La Gleize, Tome 2: Verbes, Adverbes, Prépositions*. Paris: Les Belles Lettres.

Rohlf, G. (1970). *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. Einaudi.

Schøsler, L. (2005). 'Tut s'en vat declinant'. Un cas de grammaticalisation et de dégrammaticalisation dans le système verbal du français, i (red.) A. Schrott & H. Völker *Historische Pragmatik und historische Varietätenlinguistik in den romanischen Sprachen*, Göttingen: Universitätsverlag, 115-135.

- Schøsler, L. (2008). L'expression des traits *manière* et *direction* des verbes de mouvement. Perspectives diachroniques et typologiques, i (red.) E. Stark, R. Schmidt-Riese & E. Stoll *Romanische Syntax im Wandel*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 113-132.
- Slobin, D.I. (1996). Two ways to travel: verbs of motion in English and Spanish, i M. Shibatani & S.A. Thompson (red.) *Grammatical Constructions: their Forms and Meanings*, Oxford: Clarendon Press, 195-219.
- Strudsholm, E. (2005). *Andare* som hjælpeverbum på italiensk. Parametre for grammatikalisering, i L. Heltoft, J. Nørgård-Sørensen & Lene Schøsler (red.) *Grammatikalisering og struktur*, Copenhagen: Museum Tusulanum, 261-284.
- Talmy, L. (1975). Semantics and Syntax of Motion, i Kimbal (red.) *Syntax and Semantics*, 4, London: Academic Press, 181-238.
- Talmy, L. (1985). Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms, i T. Shopen (red.) *Language typology and syntactic description*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tesnière, L. (1959). *Éléments de syntaxe structurale*, Paris: Klincksieck.
- Venier, F. (1996). I verbi sintagmatici, i P. Blumenthal, G. Rovere & C. Schwarze (red.) *Lexikalische Analyse romanischer Sprachen*, Tübingen: Max Niemeyer, 149-157.
- Vinther, T. (2005). Den spanske konstruktion *ir + a + infinitiv* i et grammatikaliseringsspektiv, i L. Heltoft, J. Nørgård-Sørensen & Lene Schøsler (red.) *Grammatikalisering og struktur*, Copenhagen: Museum Tusulanum, 285-306.
- Vinther, T. (2006). The development of the Spanish verb *ir* into an auxiliary of gradual process, i K. Eksell & T. Vinther (red.) *Change in Verbal Systems. Issues on Explanation*, Frankfurt a/M: Peter Lang, 199-217.